

SARNYAI CSABA MÁTÉ

„...de minden körülmények között meg lesz az a megnyugtató vigasztalásunk,
hogy a dolog nem rajtunk múlt”¹

Prohászka Ottokár és Giesswein Sándor a katolikus autonómiáról²

Értelmezük összehasonlító elemzése

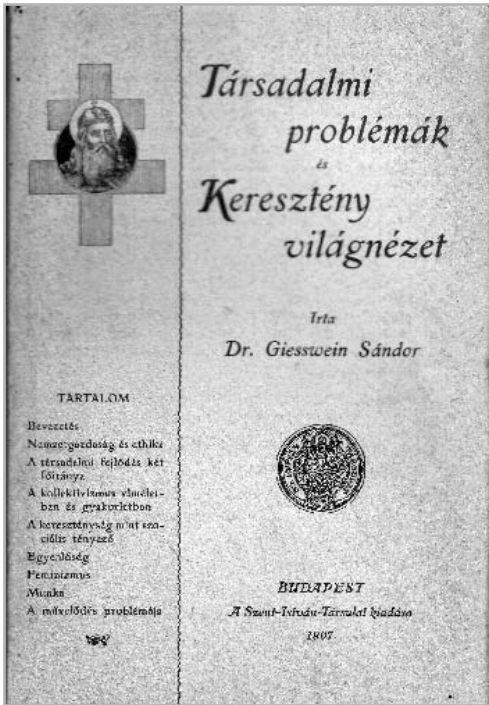
Tanulmányunk elsődleges célja, hogy a politikai és szociáلكatolicizmus két jelentős alakjának, Prohászka Ottokárnak³ és Giesswein Sándornak⁴, katolikus autonómia-értelmezését igyekezzék bemutatni, az összehasonlítás eszközeit is felhasználva. Ezen keresztül árnyalhatjuk mindkettőjük egyház és társadalom képét, rámutatva koncepciójuk tartalmi vagy hangsúly béli párhuzamaira és esetleges különbségeire is. Mindehhez először néhány szót kell szólnunk a katolikus autonómia fogalmi megközelítéséről, majd erre építve a legfontosabb fogalmi elemekről alkotott képüket egymás mellé állítjuk. Ezért követjük végig a további részekben előbb az állam – egyház és autonómia viszonyáról, majd az egyházi vagyon és az autonómia kapcsolatáról, ezt követően a létrehozandó autonómia szervezetéről, végül pedig a világiak szerepéről megfogalmazott nézeteiket. Az írás következő részében a történeti folyamat bemutatása érdekében röviden összefoglaljuk a második autonómia-kongresszus eredményeit. A záró gondolatokban törekszünk a két gondolkodó nézeteinek összehasonlító értékelésére.

1. A katolikus autonómia fogalma

Mielőtt az összehasonlításához látnánk beszélnünk kell a katolikus autonómia lehetséges fogalmi megközelítéseiről⁵, hisz katolikus autonómiáról, illetve annak megvalósításáról értekezni a XIX. század magyar történeti összefüggésében, paradoxonnak tűnhet. Felmerülhet a kérdés: hogyan beszélhetünk autonómiáról egy a külső ügyeiben az államhatalommal évszázadosan összefonódott, belső rendszerében hierarchikus és dogmatikai konstitúciója által is erősen szabályozott intézmény, a katolikus, azon belül is a magyar katolikus egyház kapcsán?

A katolikus egyházra elvileg milyen módokon vonatkoztatható az autonómia? 1. lehet külső azaz a katolikus egyháznak, az állammal szembeni autonómiája, illetve más – hasonló szerepet betöltő – intézményekhez, azaz egyházakhoz viszonyított függetlenségi foka ugyancsak az állammal szemben.

2. Lehet belső azaz az egyházon belüli autonómia, ami vonatkozhat a klérus különböző hierarchikus szintjeinek egymáshoz viszonyított nagyobb önállóságára pl. a plébánosok és a püspökök vagy a plébánosok és a káplánok viszonyára. A tárgyalt szerzők írásaiban is megjelenik az autonómia azon vonatkoztatási lehetősége, amely a világi híveknek a katolikus egyház ügyeibe való nagyobb beleszólását jelenheti.

2. Állam–egyház–autonómia

Mint a katolikus autonómia fogalma kapcsán leírtakból is kitetszik igen fontos eleme ennek a laicizálódó állam és a katolikus egyház viszonya. Ha valaki komolyan gondolkodik a honi katolikus egyházi autonómia megadásán, annak mindenképp először ki kell emelnie az egyházat „*abból a szolgaságból, amelyben Magyarországon van*” – írja Prohászka.⁶ Éppen ezért szerinte az autonómiai mozgalmak főcélja az egyház felszabadítása az állam befolyása alól. Ez a célkitűzés párhuzamba állítható azokkal a törekvésekkel, amelyek az állami életben a népképviseleti rendszer bevezetésével a nemzet politikai szabadságának kiterjesztését szolgálják.⁷ E szabadság legfőbb biztosítója az államhatalom ellensúlyozása és ellenőrzése. Erre az igazi garanciát pedig a hatalommegosztás, a parlamenti képviselet, a közigazgatási és az egyházi autonómiák együttes megléte adhatja.

Az állam–egyház viszony fontos kérdésköre az egyházi méltóságok adományozása. Ehhez kapcsolódik az autonómia-szervezet befolyásának mértéke. Az 1870–71-es I. autonómia-kongresszus két pártja közül a radikális kisebbségi vélemény szerint az önkormányzatiság egyik szükséges feltétele az, hogy az előjárók a polgárok bizalma révén kerüljenek a vezető posztokra. Ennek analógiájára mindazoknak, akik az egyházmegyéhez tartoznak, kellő befolyást kell kapniuk – legalább közvetetten, képviselőik által – a püspöki szék betöltésére. Ugyanez érvényes a plébánosi állások esetében az egyházközség tagjaira is. Ez a gyakorlatban azt jelentette volna, hogy a püspökjelöltek névsorát, mint az egész egyházmegye katolikusainak közös kívánságát, a megyei autonómia-gyűlés határozza meg. Ezt figyelembe véve pedig az Országos Katolikus Kongresszus tegye meg a hármas jelölést.

A többségi elképzelés szerint az igazgatótanácsban helyet foglaló kilenc egyházi s világi főúr, a püspöki kar és az illető egyházmegyei tanács 12 tagjának meghallgatása után, három személyt jelöl ki és a jelöltek neveit a király elé terjeszti, hogy az uralkodó a három közül egyet püspökké nevezzen ki. Az igazgatótanács tagjai azonban nem kötelesek döntésüket az egyházmegye képviselőivel egyetértésben meghozni, tehát a püspök jelöltek kiválasztása világi részről valójában a kilenc főrend kezében van.

A 27-es bizottság többségi és kisebbségi koncepciója is foglalkozik a kinevezési gyakorlattal.

A többség javaslata 112.§ értelmében érseki szék megüresedése esetén Magyarország érsekei és az üresedésben lévő érseki tartománybeli püspökök; püspöki szék üresedésékor pedig az ugyanazon érseki tartományhoz tartozó püspökök három személyt jelölnek ki. A hercegprímás mindkét esetben az autonómia Országos Igazgatótanácsát is meghallgatja

PROHÁSZKA OTTOKÁR PÜSPÖK

és úgy a püspökök, mint az igazgatótanács ajánlását, saját jelölésével együtt a minisztérium útján a főkegyúrhoz fölterjeszti.

Prohászka úgy látja, hogy a bizottsági javaslat „államfogházza” degradálja a korábbi államegyházat.⁸ Hisz a püspökeket az állam adja, „minden szabadságát, lépését az állam ellenőrzi, sőt még a papírjait is az állam rovatolja és ellenjegyzí”.⁹ Az uralkodói főkegyúri jog korlátozhatná ezt a törekvést, de a gyakorlat azt mutatja, hogy a püspököt valójában a miniszter prezentálja. Giesswein Sándor az autonómia-szervezet befolyásának igényét a jelölési folyamatba éppen azzal indokolja, hogy bár a törvény betűje ennek ellentmond, a kinevezési gyakorlat úgy kezd fejlődni, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter a maga belátása szerint jelöli ki a püspökségekre alkalmas személyeket. „Ez még egy jóindulatú miniszter mellett is veszedelmes dolog lehet, és mindenesetre lealázó az egyházza.”¹⁰

A fenti 112.§ kapcsán Giesswein, utalva egy korábbi cikkére¹¹, azt nehezményezi, hogy a jelölők között az üresedésben levő szék egyházmegyéje egyáltalán nincs képviselve. A kisebbség javaslata ezen annyiban segít, hogy püspöki szék megüresedése esetén az egyházmegyei tanácsot az ajánlatát tételre jogosultak közé sorolja. Így maga a jelölési procedúra meglehetősen komplikált lesz, hisz egy püspöki szék üresedésekor, akár háromféle ajánlat-tétel is szóba kerülhet. Ugyanakkor ez a javaslata többé-kevésbé figyelembe veszi az összes illetékes tényezőt. A megvalósítás menetében azonban jobban szem előtt kellene tartani a püspökjelölés kánonjogi és magyar közjogi fejlődését.

A választás módjára vonatkozó, a későbbiekben vázolandó, elképzelései alátámasztására Giesswein kánonjogi és egyháztörténeti érveket vesz sorra. Mindenek előtt arra az – általa általánosnak nevezett – ősegyházi gyakorlatra hivatkozik, hogy annak idején az egyházmegye, – amely körülbelül azonos volt egy várossal – hívei és papsága együtt ejtették meg az egyházi méltóság kiválasztását, természetesen a tartománybeli püspökök ellenőrzése mellett. Abban az esetben, ha több jelölt volt a püspökök közülük a legméltóbbat szentelték fel.

A középkorban, szerinte ez a választási mód csak azért nem volt jelen, mert az egyházmegyék területe és lélekszáma megnőtt.

Giesswein ezt egy alulról felfelé építkező jelölési rendszer kiépítésével kívánja áthidalni. A jelölésről először az egyházmegye képvisellete mondjon véleményt a püspöki és az érseki főmegyéknél egyaránt. Ehhez járulna még az igazgatótanács és a tartománybeli érsekek és püspökök javaslata. Az itt ismertetett választási koncepció az ősegyház gyakorlatán, illetve a kánonjogi és a közjogi hagyományokon alapul. Megvalósulása esetén az ajánlás az egyházmegye híveit és papságát, illetve azok képviselétét illetné meg. Ezt a képviseletet az autonómia keretében legcélszerűbben a székeskáptalannal egyesült egyházmegyei tanács alkotná.

Az egyszerűsítést és a folyamat gyorsítását célozza, de nézetünk szerint a hatásköri viszonyok kérdését is felveti az a Giesswein-féle kitétel, hogy nem minden testületnek kellene teljes egészében önálló jelöltlistát állítania. Más szóval esetleg a feljebb lévő felülvizsgálhatná az alsóbb szintű jelölést, annak jelöltjeiből egyet törölhetne és mással helyettesíthetné. Utóbbi esetben ki kellene kötni, hogy akit az egyházmegye vagy az igazgatótanács első helyen ajánlott feltétlenül kerüljön be az uralkodó elé terjesztendő végleges hármaskörös ajánlatba.

Végül a jelölési folyamat gyorsítása érdekében Giesswein szükségesnek tartja, hogy jogvesztő érvényű határidő legyen meghatározva minden jelölő testületnek, amelynek lejártaival ajánlási jogát elveszti. Ezt ő valahol négy és hat hónap közötti időintervallumban tartaná kívánatosnak.

3. Egyházi vagyon és katolikus autonómia

Igen fontos része az autonómiaszervezet hatáskörének az, hogy milyen egyházi vagyon részekre terjed ki, és azok kezelésébe, amelyek felett rendelkezik valójában kinek/kiknek, melyik szervezeti szintnek van beleszólása.

Az 1870/71-es I. autonómia kongresszus mindkét pártja elfogadta, hogy az egyházi birtokokat és alapítványokat a katolikus egyház számára fenn kell tartani, s az összes katolikus hívek kezelésébe kell venni. Abban azonban, jelentős nézetkülönbség támadt, hogy milyen módon kell ezeket a javakat az egyházi, nevelési és iskolai célokra fordítani úgy, hogy azok hozadéka növekedjen, illetve abból minél többet tudjanak a nevelési és oktatási feladatokra fordítani, hogy ennek következtében a hívek áldozatkészségét minél kevésbé kelljen igénybe venni. A többség úgy szerette volna biztosítani a főpapság számára az e javak feletti rendelkezést, hogy kezelésüket rájuk bízva, s megelégedett azzal, hogy megadóztassa a javakat. A kisebbség, ezzel szemben csak az akkor élő püspökökre vonatkozóan fogadta el ezt az elvet, de azt akarta, hogy az új kinevezéseket követően a kezelés az önkormányzat kezébe menjen át. Így azt az alsópapságot és a világiakat egyaránt reprezentáló szervezetre bízzák. Ennek a gyakorlati hasznát abban látták, hogy lehetőséget nyújt az átláthatóbb, nagyobb szakértelemmel folytatott és ennek következtében jövedelmezőbb gazdálkodásra.

A kisebbség a rosszul fizetett káplánok és plébánosok jobb ellátását is erősen szorgalmazta. Ennek érdekében azt javasolta, hogy az önkormányzat évenkénti országos gyűlése döntsön a kanonoki stallumok számának csökkentéséről és a fennmaradó forrásokat fordítsák a lelkeskedő papság életkörülményeinek javítására. Ezen felül azt is indítványozták, hogy a püspökök magas jövedelmét szállítsák lejjebb. E mellett úgy érvelnek, hogy a püspöki méltóság tekintélye nem csökkenne azáltal, ha jövedelmüket a fent említett nevelési és egyházi célok érdekében mérsékelnék. Hisz a főpapságnak méltó módon való ellátása ezek után is biztosítható lenne.

A közoktatást és a nevelést szolgáló alapok és alapítványok ügyében a radikális párt azon az állásponton volt, hogy minden katolikus oktatási intézmény, és a hozzájuk tartozó alapítványok, felett az önkormányzat gyakorolja a felügyeletet. Ezt a feladatot a központból kiküldött felelős szakértők által lássa el, azzal a céllal, hogy a katolikus vallásoktatás úgy folyjon, a leendő papok pedig olyan szinten legyenek képezettek, hogy a kor igényeinek meg tudjanak felelni és képesek legyenek „hazánk szabadelvű haladásában közreműködni”.

A II. kongresszus által kiküldött 27-es bizottság mindkét szárnya fontosnak tartja, hogy a katolikus egyház által saját tulajdonának tekintett alapok és alapítványok kezelési jogát

visszaszerezze. A kisebbség javaslata azonban nagyobb hatáskört kíván az autonómiának biztosítani a vagyon kezelés terén. Ugyanis, a többség elképzelésétől eltérően, nemcsak az eddig főként az állam által kezelt oktatási és nevelési alapítványok kezelését vonja az önkormányzat hatáskörébe, hanem minden olyan alapot is, amelyet nem szorosan istentiszteleti célra, vagy egyházi javadalmak ellátására szántak.

Prohászka is az egyházi birtokok birtokjogának és az alapok kezelésének a létrehozandó autonómia fennhatósága alá bocsátása mellett érvel. Eddig az egyházi birtokok birtokosai az adott jogi személyek: püspökségek, káptalanok, apátságok voltak. Szükséges lenne azonban hozni egy olyan törvényt, amely kimondja, hogy ez a birtokjog a katolikusok összességét illeti, amit az autonómia képvisel. Egyértelműen kijelenti Prohászka azt is, hogy miért tartja szükségesnek ezt a lépést. Amíg ugyanis az autonómia megvédhetné, addig a jelenlegi birtokosok a továbbiakban aligha tudnák megvédeni a katolikus egyházi vagyont a szekularizációtól. „Ugyan mi volna akkor okosabb, átíratni azt a birtokot s ezáltal megmenteni, vagy át nem íratni s ezáltal elveszteni azt?”¹² teszi fel a „költői” kérdést Prohászka.

Kinek kell, kinek áll jogában ezt kezdeményezni? Nem az autonómia-szervezet világi tagjainak, mert a rendelkezési jog az egyházban a püspököket illeti. A szerző szerint ott a példa is a mai egyháznagyok előtt. Elődeik mondtak le 1848-ban az ősiségről és a dézsmáról.¹³ Mi vette rá őket a lemondásra annak idején? A mai helyzethez hasonlóan „az érlelődő, fejlettebb eszméknek föltartóztathatatlanabb térfoglalása”¹⁴, ami a világi hívek növekvő befolyását eredményezte az egyház ügyeibe. A megoldás tehát kézenfekvőnek látszik a konkrét kérdésben, mint a világiak és az egyháziak kapcsolatainak az új viszonyok közötti kialakításában egyaránt: „Kik a hatalmat jog szerint birtokolják, azok e hatalom funkcióit másokkal megosztják”.¹⁵

Giesswein részletesebben foglalkozik a témával. Ő a katolikus egyházi alapok felhasználása kapcsán felemlíti, hogy az autonómia szervezet egyik elsődleges feladata a katolikus oktatási intézmények támogatása felekezeti jellegük megőrzése érdekében.

Honnan teremthető ezekre a célokra anyagi forrás? Az egyik lehetőség, a tanulmányi alap hozzáférhetetlennek látszik. Az autonómia létrehozásának fő célja éppen az, hogy hozzáférhetővé váljon. Ennek elérése érdekében már az első pillanattól kezdve hangsúlyozni kell a létrejövő autonómia-szervezet azon igényét, hogy az állam kezelésében lévő vallás-tanulmányi és egyetemi alapra jogot formál. Nem szabad megfélemlíteni ugyanakkor arról, hogy ezeket az alapokat valóban korszerűen, a nevükben is jelzet céllal köteles felhasználni a kezelési jog birtokosa.

Giesswein külön kitér azokra az alapokra is, amelyeket a papság a maga jövedelmeiből a saját maga számára tett. Ilyen például az egyházmegyei nyugdíjalap, vagy a kárvallott papok segélyezésére fennálló alapítványok. A világiak ennek a kezelésében is segídezhetnek, de hogy ez milyen arányban és módon történjék az csak a papság beleegyezésével volna eldönthető. A megegyezés kimunkálásának helye e kérdésben is az egyházmegyei gyűlés lehetne.

Az autonómia feladatainak ellátásához szükséges további költségek forrásaként a 27-es bizottság mindkét felének javaslata a világiak és klerikusok megadóztatást említi. A kisebbség javaslata a híveket háromszor kívánja megterhelni: egyházközségi, egyházmegyei és országos autonómiai adó kiszabásával. „Ez tiszta lehetetlenség.” – írja Giesswein.¹⁶ A hívek, ha megtehetik, bizonyosan adóznának, „De csak olyan dologra, amit saját szemükkel látnak, saját templomukra, saját iskolájukra.”¹⁷

A kisebbségi elképzelés szerint a papok is fizetnének autonómia járulékot, ami Giesswein

szerint a lelkészkezdő papság egy részének is terhet jelentene. A javaslat értelmében ugyanis minden lelkész, akinek az évi javadalma meghaladja az 1200 forintot az egyházmegyei gyűlés által megállapított járulékot fizet. Ezen felül pedig az országos katolikus gyűlés is szabhat ki rá fizetési kötelezettséget. Ehhez járul még a papok 'illő ellátásához', a kongruához való hozzájárulás és a papi nyugdíjalapba való befizetés is. Akinek csak alig valamivel haladja meg a jövedelme az évi 1200 forintot, annak ezek a terhek már jelentősek lehetnek. Ezt úgy lehetne elkerülni, Giesswein megoldási javaslatát követve, ha progresszív alapon egy együttes járulékkerhelési maximumot állapítanának meg.

4. Az autonómia-szervezet

A fentiek értelmében vizsgáljuk meg most az autonómiai-szervezet egyes szintjeinek meghatározását. Az 1870/71-es kongresszus mindkét pártja egyetértett a szerkezetben: alulról felépítve az egyházközségi, és az espereskerületi gyűlés és tanács felett áll az egyházmegyei gyűlés és tanács; majd az országos igazgatótanács, és végül az Országos Autonómia Kongresszus.

Az igazgatótanács kompetenciájában, amely az autonómia legfőbb végrehajtó testülete, azonban már eltértek a nézetek. A főpapi párt ennek kezébe olyan nagy mértékű hatalmat adott, amely a gyakorlatban lehetetlenné tette volna az alsópapság és a hívek minden valós befolyását. Ez a testület terjesztené fel tulajdonképpen az uralkodónak a püspök és kanonok jelölteket és a vagyont is kézben tartaná.

A radikálisok koncepciójában az igazgatótanácsban a hercegprímásnak nincs helye. Legyen három papi és hat világi tanácsos, ezek kapjanak fizetést a munkájukért, nehogy csak főurak kerülhessenek be ide. Az igazgatótanács maga válasza elnökét, s ne automatikusan a hercegprímás legyen az elnök. Az esztergomi érsek ugyanis hivatalból az országos katolikus gyűlésen elnököl, s az igazgatótanács éppen ennek tartoznék felelősséggel. A főpapi párt még azzal is növelni akarta e testület hatalmát, hogy alsóbb hivatalnokainak, az ún. osztályfőnököknek, a kinevezését kizárólag a tanács saját hatáskörébe utalta. A kisebbség ezzel kapcsolatban is kívánta az országos gyűlés beleegyezését.

A századfordulón a 27-es bizottság mindkét részének elképzelése tárgyalja az autonómia szervezet felépítésének kérdését, de látványos a különbség közöttük.

A kisebbség javaslata következetesen minden szinten megtartja a különbséget a bővebb és szűkebb képviselő, a gyűlés és tanács között: a hitközségi autonómia szervezetnél éppen úgy, mint az egyházmegyeinél vagy az országos autonómiánál. Ezzel szemben a többség javaslata egyházmegyei gyűlést nem említ.

Prohászka Ottokár értékeli a tervezett intézményi szinteket is. Ítélté meglehetősen sommás. Az egyházközségi autonómia-szervezetekre ráruházni kívánt feladatokat szerinte elvégzik a már létező iskolaszékek. Az egyházmegyei autonómiagyűlés és autonómia tanács eleve „elsorvadt gondolat.” Végül pedig az Országos Autonómia Gyűlés, illetve Tanács hatásköre „igen kevés jogból, inkább szerény fohászkodásból áll”¹⁸. Inkább csak „valami tehetetlen nyöszörgés”, mint valódi befolyási lehetőség.¹⁹

Giesswein a szervezeti felépítést fontosnak tartja. A kisebbség nézeteit lényegében elfogadja, de úgy látja, hogy a kisebbség javaslata túlzottan részletekbe bocsátkozik az egyházmegyei gyűlés és tanács működésének szabályozása során, nem hagyva mozgásteret az

egyes egyházmegyei testületek szabad fejlődéséhez, hogy azok némiképpen alkalmazkodni tudjanak a helyi sajátosságokhoz. Az elgondolás minden hazai egyházmegyet egy sablon szerint kezel. Erre példaként azt hozza fel, hogy az adott egyházmegye lélekszámától függetlenül az egyházmegyei tanács tagjainak száma egyformán 30 (20 világi és 10 egyházi személy). Ez lenne az irányadó az esztergomi főegyházmegyében, ahol a plébániák száma 478, az egyházmegyei papságé 850, s a híveké 1 200 000.; éppenúgy, mint a nagyváradiában, ahol 64 plébánián 150 pap lát el 130 000. hívőt. Ez a szembeszökő aránytalanság Giesswein szerint úgy lenne kiküszöbölhető, ha maga az egyházmegye állapíthatná meg a képviseltetés arányát. Vagy legalább három kategóriára kellene elkülöníteni: nagyobb, közép nagyságú és kisebb egyházmegyéket, s eszerint meghatározni az egyházmegyei tanács tagjainak a számát.

Összességében az egyházmegyei gyűlés létrehozása feltétlenül szükséges volna azért is, hogy az adott egyházmegyei viszonyoknak megfelelő, az igazgatótanács által jóváhagyandó statútumokat kidolgozza. Az egyházmegyei gyűlés segítségével könnyebb volna az erdélyi egyházmegye hosszú évszázadokig fennálló, majd a kiegyezés előtt újra kiépült autonómiaszervezetét, az Erdélyi Katolikus Státust is beépíteni a szűkebb értelemben vett magyarországi autonómia-rendszerébe. Végül, de nem utolsósorban az egyházmegyei gyűlések „némileg pótolnák az egyházmegyei zsinatokat, melyeket egyik-másik egyházmegyében már hírből sem ismernek.”²⁰

5. Világiak és az autonómia

Épp ez utóbbi szempontból kiindulva fogalmaz úgy Prohászka, hogy „az autonómia sürgetése a kor uralkodó eszméinek egyik konkrét megnyilatkozása.”²¹ A modern korszak vezéreszméje az egyéniség kiteljesítése. Ennek során kialakul a polgár önállóságtudata, s a fejlett, önálló, hozzáértő polgárok milliói adják az állami szervezetnek is tökéletesebb formáit, amennyiben mindenütt önrendelkezést, önkormányzatot, teremtenek.”²² Az új hatalomgyakorlási formában az adott államban élő polgár önrendelkezésének megjelenési módja a kormányhatalom megosztása, a törvényhozásban való részvétel biztosítása.

Ezekkel a tendenciákkal szemben áll, hogy a világi híveknek saját egyházukban semmilyen befolyásuk sincs. Prohászka szavaival: „helyzetük inkább magánjogi mint közjogi; (úgy értem azt, hogy üdvözüljenek;)²³ Azoktól a feladatoktól azonban, amelyeket az egyház mint közjogi intézmény közjogi erővel, a hívek tömegeire támaszkodva megoldhatna, a laikusok távol állnak, mert „ott áll a klérus: érsekek, püspökök, papok, és mögöttük borong a hívek hűlt helye.”²⁴

Az egyházi autonómia által szorosabban kötődnek a hívek az egyházhoz, hisz van mi fölött rendelkezniük, van valódi tennivalójuk. Így megszűnik „a megcsontosodott nembá nonság minden egyházi ügygel s érdekléssel szemben.”²⁵ Az autonómia megteremtése nem azonos a keresztény élet megteremtésével, mert ezt nem az autonómia, nem az egyéniség hordozza, hanem az isteni kegyelem sugallja és teremti meg, de „az emberiség haladása a mi történeti fejlődésünk alapján okvetlenül kívánja az önrendelkezésnek az a formáját, melyet autonómiának hívunk.”²⁶ Állam és egyház az a két jogi szervezet, amelynek keretei között él a modernkor szabad embere. A történelem során végig követhetőek azok a küzdelmek, amelyeket a „szabad ember emancipációja vívott az állami jogrenddel.”²⁷

Elmondható, hogy a mai ember minden téren az önkormányzat, az önrendelkezés felé halad. Az önrendelkezés légkörében felnőtt ember pedig az egyházban is autonómiát akar:

„E mozgalmak mélyén rejlt ok az individualitásnak s a szabadságnak fejlettebb állapota.²⁸”

Az egyéni öntudat megerősödése következtében a társadalom, mint a szabad egyéniségek legitím közössége befolyást akar szerezni magának a tekintélyre, és a tekintélyelvű intézményekre. Ez nem azt jelenti, hogy eleve minden tekintély létét kétségbe vonná, hanem „erkölcsi befolyást követel, ellenőrzést gyakorol a tekintéllyel szemben, sürgeti a tekintélytől, hogy kötelességeinek megfeleljen”.²⁹

A világiak befolyásának növelése mellett a továbbiakban azt hozza fel, hogy a katolikus egyház története során az állomnak éppen elég befolyása volt, és az egyház ebbe végülis belenyugodott, „hasonló befolyást engedhet meg az egyház a hívők közönségének is.”³⁰ A világiak az új eszmék hatására azt akarják elérni, hogy egyházuk ügyeibe legalább olyan mértékű befolyással rendelkezzenek, mint a „felekezeten államkormány”. Ezt úgy lehet Prohászka szerint megvalósítani, ha a korábbi állami jogosítványok „a katolikus polgárok kezeibe tételnek le”.³¹ Az autonómia is ennek az önrendelkezési igénynek egyik lehetséges kifejezési formája az adott viszonyok között, ezért népszerű és szükséges.

Az egyházi autonómia létrehozásához szükség van a hívek valódi, tevőleges jelenlétére az egyház életében. A honi hívek azonban okkal és joggal közömbösek egyházuk problémái iránt. Formailag ugyan tagjai egyházuknak, hiszen „egymás hátán, zsúfolva vannak az anyakönyvekben”³², de ha szellemi jelenlétüket tekintjük úgy tűnik, mintha „egy zsúfolt teremben egymás mellett ülnének s horkolnának”³³. Ezen a helyzeten csak úgy lehet változtatni, ha nem feltjük az egyházat saját híveitől, mert „a hívek a modern korban az egyház szabadságának hordozói, s csak a kifejlett, katolikus öntudatra lehet egyházszabadságot építenünk.”³⁴

A világi hívek befolyásának növekedését rossz szemmel nézők az egyház érdekeinek védelmét továbbra is az apostoli királyra és az uralkodói felségjogokra, mindenek előtt a főkegyúri jog gyakorlására bízzák. Ezek a jogok a modern jogtudományban a világi állam jogai közé vannak sorolva, és mint ilyenek a parlamentnek felelős kormányzat hatáskörébe tartoznak. Ennek tudatában még inkább nyilvánvaló, hogy csak a hívek katolikus öntudatra ébredése biztosítja az egyház szabadságát az államhatalommal szemben, és ad életerőt magában az egyházban.

A világi katolikusok eképp megnövekedő súlya miatti félelmek nem megalapozottak, mivel az önkormányzat megszervezése nem a püspöki joghatóság ellen irányul. A világiak részvételével létrehozandó autonómia nem sajátíthat ki jogokat, csak élhet azokkal, amelyeket biztosítanak számára. Elsődleges céljának pedig annak kell lennie, hogy az állom hatalomtól kapjon meg minél több olyan jogot, amely az egyház életét érinti.

A létrehozandó autonómia-szervezet egyik elsődleges céljának annak kellene lennie, hogy a „hitközönyben” élő, az egyházuk felé „résztvetlen” világi híveket az egyház iránt „valamiképpen felvillanyozza.” Ennek elérése érdekében pedig a katolikus közösségnek olyan jogokat kell kapnia, amelyek az autonómia-szervezetnek valódi értéket és tartalmat adnak.

Giesswein Sándor vitairatában nem tér ki külön a világiak szerepére a saját autonómia értelmezésében, de több helyen utal rá. A fölállítandó autonómia szervezeti felépítésének taglalásakor az egyházmegyei gyűlések kapcsán, Dudek Jánossal polemizálva³⁵, említi meg. Nem fogadja el ugyanis az egyházmegyei gyűlés kihagyása mellett azt a Dudek-féle érvt, hogy ennek bevezetésére még sem a hívek, sem az egyháziak nem eléggé érettek, iskolázottak. Dudek jelesül úgy látja, hogy ahhoz, hogy az egyházmegyei gyűlés létrehozható legyen előbb gyakorlásként a világiaknak és egyháziaknak egyaránt ki kell járnia az egyházközségi gyűlések és az országos gyűlés iskoláját.

Gisswein ezt, az egyházmegyei gyűlések létjogosultságát a szellemi kiskorúságra építő érveléssel elvető gondolatsort, visszautasítja. Indokai szerint, amennyiben a fenti argumentációt igaznak fogadnánk el az éppen hogy alátámasztaná az egyházmegyei gyűlés szükségességét. Hisz ez lehetne az a közeg, ahol „kiképződhetnének a mi erőink az országos gyűlés és igazgatótanács számára, itt volna leginkább alkalmunk megismerni a katolikus egyház ügyeinek tehetséges szószólóit.”³⁶ Ez volna egyszersmind az a hely, ahol az egyházi és világi hívek nagyobb körben találkoznak: „a világi vonatkozású egyházi ügyekben nézeteiket, eszméiket kicserélhetik, tisztázhatják.”³⁷

6. A II. autonómia-kongresszus végkifejlete

Tanulmányunk vége felé néhány szó a II. autonómiászervező kongresszus későbbi menetéről és következményeiről, illetve inkább talán azok elmaradásáról. A végül 1902-ben lezárult kongresszus elfogadta az autonómia-szervezet működési szabályzatát.³⁸ Ez a dokumentum sajátosan igyekszik egységbe hozni a mérsékelt liberális és a konzervatív jogvédő álláspont bizonyos céljait. Ennek jegyében vegyük szemügyre a szervezet szabályzat szerinti hatáskörét.

Az egész katolikus autonómia szervezet élén az évente összehívandó országos katolikus gyűlés áll. Ennek égisze alatt, az igazi döntéshozó és végrehajtó szerv az igazgatótanács lett volna. Mindkettő élén tisztségéből fakadóan a hercegprímás, mint egyházi elnök és helyetese, egy választott világi elnök áll. Az egyházi főméltóságok tisztségük jogán eleve tagjai ennek a testületnek. Az egyes egyházmegyei autonómia-szervezeteket az egyházmegyei tanács irányítja. Az egyházmegyei autonómiagyűlést, amely a 27-es bizottság kisebbségi javaslatának és Gissweinnek „Reflexióinak” egyaránt sarkalatos pontja volt, a kongresszus nem támogatta. Az egyházközségek élén az egyházközségi gyűlés és az ennek tagjai közül választott egyházközségi képviselőtestület és egyházközségi tanács állna.

A püspöki stallumok betöltésekor az igazgató tanács választ saját tagjai közül egy öttagú bizottságot. Ebben a bizottságban helyet kap a prímás és a püspökök által maguk közül választott két tag, valamint a teljes igazgató tanács által választott két világi képviselő. Az adott kinevezési ügyben a prímás által az uralkodó elé terjesztendő három jelölt kapcsán nem az autonómia-gyűlés, sőt nem is az igazgató tanács, hanem csak ez az öttagú bizottság nyilváníthat véleményt. Azaz itt sem jelenik meg sem a bizottsági kisebbség, sem Gisswein minden érintett félre kiterjedő jelölési koncepciója.

Az anyagi alapok³⁹ felett – idetartoznának a szabályzat értelmében a vallás, a tanulmányi, az egyetemi és egyéb oktatási, nevelési, illetve jótékonyági alapok és alapítványok, valamint az azokból fenntartott intézmények – az autonómia-szervezeten belül valódi jogokat csak a végrehajtó hatalmat gyakorló igazgató tanács kapott, nem pedig az Országos Autonómia Gyűlés. Másrészt viszont ezt a tanácsot is csak az ellenőrzési jog illetné meg, és csupán korlátozott rendelkezési joggal bírna. A kezelés joga továbbra is a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kezében maradt. Ugyanakkor az alapok és alapítványok közül azok, amelyeket a püspökök és a káptalanok eddig saját maguk gondoztak továbbra is az ő kezelésükben maradtak és nem tartoznak az önkormányzat hatáskörébe.

Nem tartoznak az önkormányzat kompetenciájába a hitelvi, hittanítási, liturgiai, egyházkormányzati és egyházfegyelmi ügyek. Ezen felül természetesen a király legfőbb felügyeleti joga sem sérülhet. Épp az előbb említett uralkodói jogosítványok alapján a II. kongresszus

által elfogadott szervezeti szabályzatot Ferenc József elé terjesztették. Róma és a magyar kormány, homlokegyenest ellenkező okokból, egyaránt elutasította a szervezet létrehozását. A Római Szentszék az egyházi joghatóság akárcsak részbeni megosztását is elfogathatatlannak tartotta. A politika hazai irányítói pedig a tervezetet a konzervatív jogvédő egyházi szemlélet megvalósulásaként értékelték. Úgy látták, hogy az eladdig a minisztérium hatáskörébe tartozó ügyek egy részében – főként az egyházvagyonosi és kinevezési kérdésekben – az egyházi felső vezetés kapna valódi befolyást, egy ilyen módon működő autonómia-szervezetet pedig nem kívántak támogatni. Az autonómia a valódi politikai akarat hiánya miatt ekkor sem valósult meg.

Összegzésképpen megállapítható, hogy a kiegyezés után, az 1867-71-es időszakban van jelen egyidejűleg a legszélesebb körű és a leginkább sokszínűen értelmezett autonómia-igény.⁴⁰ Három jól elkülöníthető koncepciót láthatunk: a konzervatív egyházas, a liberális katolikus és a radikális autonómiaelképzelést. Az egyházas megközelítés tisztán jogvédelmi és jogbiztosítási céllal akarta az önkormányzatot. Az egyház vezető körei a lehető legnagyobb mértékben át akarták venni a korábbi állami jogköröket. Ezt úgy kívánták elérni, hogy a korszellem jegyében az egyház ügyeinek irányításában megjelenjenek a világi hívek is, de valóságos befolyás nélkül, inkább csak demonstratív célzattal. A liberális katolikus elgondolás a vallás és a liberális haladáseszme összeegyeztetésének szándékával kívánt a világiaknak valós befolyást az egyházi életbe, meghagyva azonban a hagyományos belső szervezeti és dogmatikai rend kereteit. A radikális szemlélet a liberálissal a reform szükségességének hangsúlyozásában megegyezik. Azzal az alapvető különbséggel, hogy ennek zálogát a radikálisok az egyház demokratikus és nemzeti szellemben történő gyökeres átalakításában látják.

A fent vázolt elképzelések egyike sem valósult meg a gyakorlatban. Ennek közvetlen oka, az hogy a világegyházban tovább erősödik a centralizmus. A létrejövő újszolasztika, a liberalizmus alaptételeit elítélő Syllabus, és különösen is az I. Vatikánum után a liberális elvi alapú polgári állam és a hivatalos egyház útjai jó időre nálunk is szétváltak.

Az új törésvonalak kialakulásával a századfordulón, az egyházpolitikai törvények után, egyházi körökben a radikális autonómia elképzelés teljesen képviselhetetlenné vált, de még a mérsékelt liberális koncepció sem volt itt végigvihető. Maradt elsődleges lehetőségként egyházi oldalon a konzervatív koncepció valamelyest áthangszerelt, méginkább jogbiztosításra törekvő formája. A 27-es bizottság kisebbségi javaslatából és a több ponton inkább ehhez, mint a többségi véleményhez kötődő Giesswein-féle reflexiókból élénk táruló sajátosan „hibridizált” autonómiaelképzelés mind a konzervatív egyháziak számára, mind a dualizmuskor liberális világi politikai erői számára – az autonómia által elérni kívánt céljaikat tekintve – a hatáskör és a szervezeti felépítés szempontjából egy időben volt túl sok és túl kevés.

7. Összehasonlító értékelés

Az állam a katolikus egyház viszonyában az autonómia szerepét Prohászka úgy fogalmazza meg, hogy az egyház tényleges problémáinak megoldására az államtól való tényleges önállóságot adó „erőteltjes, egészséges autonómiát”⁴¹ kell létrehozni. A 27-es bizottság javaslatát is elsősorban azért bírálja, mert nem biztosítja az egyház szabadságát az állammal szemben. Ez legszembetűnőbb a egyházi méltóságok kapcsán, hisz az autonómia a tervezett módon nem jelent ellensúlyt a kormányzati befolyással szemben. Már pedig ez

helyettesíthetné a királyi főkegyúri jog gyakorlatilag súlytalaná vált kontrollját a világi politika befolyásával szemben.

Giesswein Sándor az autonómia-szervezet befolyásának igényét a jelölési folyamatba ugyanezzel indokolja. Ő hosszasan körül is írja, kánonjogi és egyháztörténeti érvekkel ma-látásmoztva, hogy hogyan képzei a gyakorlatban ezt a befolyást. Az egyes főméltóságokra vonatkozó ajánlattétel, a következő jogosultak együttes, vagy fokozatonkénti jelölése által történjen: egyházmegyei gyűlés, igazgatótanács, tartománybeli püspökök, illetve érseki széknél a többi érsek is. Giesswein szavai szerint: „Ez az egyedüli helyes rend logikai és jogtörténeti szempontból.”⁴²

Itt fontos megjegyezni, hogy a fenti három tényező már az I. kongresszus többségi és kisebbségi javaslatában is jelen volt, de az itt ismertetett rendet először Giesswein vázolta fel. Az autonómia létrehozásának fontos okaként említi mindkét szerző az egyház vagyona-nak megóvását is. Szavaikból kitűnik, hogy nézetük szerint az egyház birtokait nem az államtól kapta, hanem a magyar uralkodóktól, mint magán földesuraktól nyerte el, privát tulajdonként. Prohászka a fő hangsúlyt arra teszi, hogy az autonómián keresztül a világi híveknek is valóságos befolyást kell kapniuk az teljes egyházi vagyon kezelésébe. Ezt azzal indokolja, az egyház jövőjéért tenni akaró katolikus hívőknek és klerikusoknak egyaránt be kell látniuk: az egyházi birtokok kezelésének az autonómia hatáskörébe való utalásával nemcsak az esetleges szekularizáció veszélyétől védhetik meg az egyház vagyonát, hanem ugyanakkor megerősítik a hívek bizalmát és tenni akarását is az egyházban. Az egyháznak szabad működéséhez mindig lesz és kell is, hogy legyen valamilyen vagyona. Ezt pedig a világi hatalom befolyásától függetlenül a felállítandó autonómia-szervezet által kell kezelni, de ennek mikéntjéről nem tesz említést.

Fontos különbség, hogy Giesswein nem az egyházi birtokok összességének az auto-nómia általi kezeléséről beszél, hanem elsődlegesen azokról az alapokról, amelyek az állam kezelésében vannak. Jól mutatja ezt az a kijelentése, hogy a vallási, tanulmányi és egyetemi alap csak az autonómia kezelésébe vétele révén kerülhet újra az egyház befolyása alá.

Ő fontosnak tartja megemlíteni azt, hogy az alapoknak az autonómia általi kezelése lehet a biztosítéka az eredeti, oktatási célra való felhasználásnak. Giesswein szóba hozza a papság saját alapítványait is, amelyeknek a kezelésében a papság beleegyezésével a világiak ugyancsak részt vehetnének, ami erősíthetné a papság és a hívek összetartozás tudatát.

A 27-es bizottság különféle autonómiaadóról szóló terveit nonszensznek, sőt az auto-nómia céljával ellentétesnek titulálta Giesswein. A tervezett egyházmegyei és országos autonómiai adóval csak azt érnék el, hogy a klerikusok és a hívek egyaránt ellenségesen viszonyulnának már az autonómia gondolatához is. Prohászka Ottokár a 27-es bizottság által tervezett intézményi szerkezetet elhibázottnak, túl bonyolítotttnak, egyes elemeiben feleslegesnek tartja. Az egyházközségi autonómia-szervezetek az adott hatáskörrel az iskolaszékek felesleges duplikációi. Az egyházmegyei autonómiagyűlés és autonómia tanács nehézkes és így működésképtelen. Végül pedig az Országos Autonómia Gyűlés, illetve Tanács kompetenciája pedig elégtelen az egyház életébe való állami befolyással szemben.

Giesswein, Prohászkatól eltérően, igen nagy jelentőséget tulajdonít a szervezeti felépítésnek. Különösen fontosnak tartja az egyházmegyei gyűlés meglétét. Ez lenne az a hely, mintegy kiváltva az igencsak ritka egyházmegyei zsinatokat, ahol az egész egyházmegyét érintő, az autonómia hatáskörébe tartozó, legfontosabb elképzeléseket megvitathatnak. Az

egyház érdekében folytatott viták pedig elősegítenék egy az egyház érdekeit a helyi és az országos politikában is képviselő világi réteg kialakulását.

Egy egyházi autonómia-koncepció értékelésekor igen fontos a világiaknak adandó hatáskör vizsgálata is. Prohászka autonómia értelmezésének egyik legfontosabb sajátága, a világiak kiemelt szerepe. Ezt jól mutatja, hogy az autonómiáról szóló megnyilatkozásaiban ennek szenteli a legnagyobb teret. Giesswein ezt a kérdést a többi mozzanat elemzése során érinti csak. Prohászka a maga korában az egyháziak közül ilyen súllyal az elsők között fordul a hívek felé. Nagy ívű és következetes logikájú gondolatmenetekben fejti ki a modern egyéniség újszerű szabadság- és tekintélyértelmezését a modern eszmék világában. Ennek során nagyon határozottan mutat rá a katolikus egyház és különösen a hazai klérus elmaradására és elzárkózására. Felhívja a figyelmet arra, hogy a világiaknak adandó valódi befolyás egyházuk mindennapi életére szükségszerű feltétel az egyház társadalmi és politikai helyzetének megerősítéséhez. Azaz nála, bár gyakorlati szempontból nem pontosan tisztázott formában, jelen van a világi hívek valós befolyására irányuló törekvés. Az autonómia-szervezet ugyanis az egyházi külső ügyeiben viszonylag tág mozgástérrel rendelkezne. Prohászka az egyházi birtokok kezelésébe is be kívánja vonni a világiakat, míg Giesswein csak az állam által kezelt alapokra vonatkozóan beszél erről. Mindketten az egyházi méltóságok jelölésében is tényleges világi ráhatást kívántak, többet mint a bizottsági javaslat. Prohászka ezt nem részletezi, de Giesswein hosszan fejtegeti. A jelölési folyamatba fontos tényezőként vonná be az egyház-megyei autonómia gyűlést és tanácsot. Az egyház liturgikus, egyházfegyelmi és dogmatikai ügyeire azonban – eltérően az autonómia-igény bizonyos korábbi, főként 1867–71 közötti megfogalmazásaitól – az önkormányzat hatásköre egyikőjük szerint sem terjedt volna ki.

Prohászkanál a világi befolyásnak a valós értékét feltétlenül behatárolja, hogy – miközben határozottan és megalapozottan tűnő érvekkel kritizálja a kongresszuson javasolt autonómia-szervezetet – ő maga nem vázolja saját elgondolását ennek kapcsán, azaz a világiak és egyháziak aránya, viszonya és súlya nem kerül szóba. Giesswein, ettől eltérően, különösen fontosnak tartja ezt a mozzanatot és a hívek valós ráhatásának legfőbb közegeként az egyházmegyei gyűlést említi

Összegezve megállapítható, hogy Prohászka inkább a modern szabadság felfogás felől közelíti meg az autonómiát. Épp ezért autonómia-felfogása a hívő léleknek az egyháza életébe való mindennapi valós befolyását helyezi a középpontba és nem az intézményi struktúra kifinomult elemzését. Hisz szerinte a világi hívek egyházukkal való igazi, személyes azonosulásának közege lenne az autonómia. Giesswein sokkal inkább kánonjogi és egyháztörténeti érveket hoz az autonómia létének és hatáskörének alátámasztására. Inkább az egyház, mint intézmény irányából tekint az autonómiára, mint a hívek lelki azonosulásának igénye felől.

Kettejük autonómia megközelítése – és későbbi szerepe – ugyanazokra a kihívásokra adott, lényegét tekintve közös válasz két oldala. Prohászka az egyházukért cselekvő, szociálisan érzékeny hívek és klerikusok összefogásában látja a laicizálódó korszak jellemre és államhatalomra való megfelelő reakciót. Ennek egy lehetséges kerete az autonómia. Giesswein inkább a fennálló politikai és közjogi rendben az egyházi érdekek kifejezésének politikai lehetőségét keresi az autonómiában. Figyelembe véve kettejük további pályáját látjuk, hogy már ezekben a viszonylag korai megnyilatkozásaikban is megelődözhető azaz irány, ahogyan későbbi szerepük alakul. Prohászka a magyarországi szociálkatolicizmus egyik apostola, Giesswein pedig a hazai keresztényszocialista mozgalom egyik központi személyisége, utóbb parlamenti képviselője lesz.

JEGYZETEK

- 1 GIESSWEIN SÁNDOR: *Reflexiók a katolikus autonómia szervezetére. Eszmecsere.* Budapest, 1900. (a továbbiakban Giesswein 1900.) 29.
- 2 A kutatásokat a Békésy György Posztdoktori Ösztöndíj (Pályázatszám: 166/2002.) és az Országos Tudományos Kutatási Alap (Pályázatszám: T/F 046956) támogatta. Külön köszönettel tartozunk Sarnyai Anikó Emesének a tanulmány megírásához szükséges háttér munkákban nyújtott segítségéért.
- 3 Prohászka Ottokár nézeteiről korábbi formában: „Az autonómia sürgetése a kor uralkodó eszméinek megnyilatkozása” (Prohászka Ottokár katolikus autonómia megközelítése a századfordulón). In SZABÓ FERENC – MÓZESSY GERGELY (szerk.): *Prohászka Ottokár, Magyarország apostola és tanítója. Tanulmányok Prohászka eszmevilágáról.* Szeged, 2002, Agapé Kiadó. 85–96.
- 4 Giesswein Sándor nézeteiről korábbi formában: Giesswein Sándor katolikus autonómia-értelmezése a századfordulón. *Kút*, 2003./3–4. 50–59.
- 5 Erről részletesebben: SARNYAI CSABA MÁTÉ: A katolikus autonómia megközelítési lehetőségei a XIX. század második felében. *Századvég*, 2001. Nyár 85–101.
- 6 PROHÁSZKA OTTOKÁR: *A katolikus autonómiáról* (1902). In Összegyűjtött Munkái. XIII. kötet. Az élet igéi. Beszédék. Budapest, 1927. (a továbbiakban Prohászka 1902.) 318.
- 7 PROHÁSZKA OTTOKÁR: *Híveket az egyháznak!* (1898) In: Összegyűjtött Munkái. XX. kötet. Az Úr házáért Budapest, 1929. (a továbbiakban Prohászka 1898.) 60.
- 8 Prohászka 1902. 321.
- 9 Uo.
- 10 Giesswein 1900. 9.
- 11 GIESSWEIN SÁNDOR: A kath. autonómia szervezete. *Dunántúli Hírlap*, 1899. szeptember 7.
- 12 PROHÁSZKA OTTOKÁR: *Az autonómiai mozgalmak pszichológiája.* (1897) In: Prohászka Ottokár: Összegyűjtött Munkái. X. kötet. Korunk lelke. Budapest, 1928. (a továbbiakban Prohászka 1897.) 57.
- 13 A püspökök tizedről való lemondásáról 1848-ban újabban: FAZEKAS CSABA–GYULAI ÉVA: *A katolikus egyház lemondása a tizedről 1848. március 18-án.* In A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve XXXIX. Miskolc, 2000. 165–188., illetve Sarnyai Csaba Máté: Kényszer és/vagy kompromisszum. A klérus lemondása az egyházi tizedről 1848-ban. *Egyháztörténeti Szemle*, 2000/2. 119–142.
- 14 Prohászka 1897. 59.
- 15 Uo.
- 16 Giesswein 1900. 27.
- 17 Giesswein 1900. 28.
- 18 Prohászka 1902. 319.
- 19 Uo.
- 20 Giesswein 1900. 25.
- 21 Prohászka 1897. 51
- 22 Prohászka 1897. 52–53
- 23 Uo.
- 24 Uo.
- 25 Prohászka 1897. 54.
- 26 Uo.
- 27 Prohászka 1897. 55.
- 28 Prohászka 1897. 56.
- 29 Prohászka 1897. 61.
- 30 Prohászka 1897. 62

- ³¹ Uo.
- ³² Prohászka 1898. 67.
- ³³ Uo.
- ³⁴ Prohászka 1898. 68.
- ³⁵ DUDEK JÁNOS: *Autonómiánk*. A szervező kongresszus által 1897. november 13-án kiküldött 27-es bizottság többsége és kisebbsége javaslatainak méltatása. Nyitra, 1899. 301.
- ³⁶ Giesswein 1900. 22.
- ³⁷ Uo.
- ³⁸ HANUY FERENC: *Hetvenéves küzdelem az autonómiáért*. Budapest, 1918. I. Függelék. 43–87.
- ³⁹ A dualista monarchiában is az egyházi alapok kezelése feletti jogokat a király és a világi kormányzat együttesen gyakorolták, sőt a Tisza Kálmán vezette kormány idején, 1880-tól, egy királyi leirat értelmében a vallási és tanulmányi alapokat egy katolikus világi és egyházi előkelőségekből álló 15 tagú ellenőrző bizottság kezelte. Erről részletesebben: Csorba László: A vallásalap „jogi természete”. Budapest, 1999.171–177.
- ⁴⁰ A kérdéskört interkonfessionális összefüggésben vizsgálja Gergely Jenő: A történelmi keresztény egyházak autonómia-szervezete a dualizmus éveiben. In: Sarnyai Csaba Máté (szerk.): *Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon. 1848–1918*. ME-TEM könyvek. Budapest, 2001, 131–144.
- ⁴¹ Prohászka 1902 322.
- ⁴² Giesswein 1900. 13.

AZ EGYHÁZPOLITIKAI VITÁK

1890 és 1895 között a szabadelvű kormány a függetlenségük egy részével és több más ellenzéki csoporttal szövetkezve kidolgozta, majd végül – bosszas társadalmi és politikai vita után – bevezette az öt egyházpolitikai törvényt 1894-ben (a polgári házasságról, a gyermekek vallásáról, az állami anyakönyvekről) és 1895-ben (az izraelita felekezet recepiálásáról, a vallás szabad gyakorlásáról). Ezek a törvények főleg a római katolikus egyház érdekeit sértették. Ennek eredményeként a politikai életben a hagyományos hatvanhetes-nyegvennyolcas oppozíció mellett megjelent a liberális-konzervatív szembenállás is, s 1895 januárjában létrejött a – klerikális befolyás alatt álló, Magyarország első modern politikai csoportosulásának tartott – katolikus Néppárt.

WEKERLE SÁNDOR VOLT A MINISZTERELNÖK AZ EGYHÁZPOLITIKAI VITÁK IDEJÉN